

บทที่ 4

การตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองโบราณจีนเสน

4.1 การตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

ภายหลังจากชุมชนในเขตเมืองโบราณจีนเสนถูกทิ้งร้างไปในช่วงสมัยทวารวดีตอนปลาย เมืองโบราณจีนเสนก็ไม่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยแบบชั่วคราวในช่วงปลายสมัยอยุธยา จนกระทั่งเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมา จึงมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองโบราณจีนเสนอีกครั้ง ลักษณะการเกิดชุมชนในระยะแรกจะเลือกทำเลในการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำหรือบริเวณคูเมือง และมีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ใกล้ๆ กับหมู่บ้าน หรืออาจจะห่างออกไปไม่มากนัก ซึ่งเป็นลักษณะของการดำรงชีวิตแบบชุมชนเกษตรกรรม และได้อาศัยลำน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมอีกด้วย หลังจากนั้นเมื่อมีประชาชนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น จึงต้องมีการขยายชุมชนออกไป ลูกหลานที่ได้รับมรดกเป็นส่วนแบ่งที่ดินที่มีขนาดเล็ก จึงได้เข้าไปจับจองพื้นที่ป่าที่อยู่ไกลออกไป ทำให้ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น การจับจองที่ดินในหมู่บ้านรอบๆ ตลาดจีนเสนแสดงให้เห็นลักษณะของการบุกเบิกอย่างชัดเจน เช่น ชาวบ้านครอบครัวหนึ่งย้ายมาจากแถบอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณป่าไผ่ ต้องเผาป่าและทำนาหยอดหลุม เนื่องจากต่อไม้มาก ระยะแรกใช้ช้างไถนาจนต่อไม้หมดไป จึงนำควายมาใช้ในภายหลัง

จากการบุกเบิกที่ทำกิน ทำให้ชาวนารอบตลาดจีนเสน เป็นเจ้าของที่ดินผืนใหญ่จำนวนมาก ต่อมาเกิดการแบ่งขายให้ชาวนาที่มาจากใหม่บ้าง แบ่งเป็นมรดกสำหรับลูกหลานบ้าง ทำให้การครอบครองที่ดินกระจายเป็นรายย่อย ชาวนาในตำบลจีนเสน มีลักษณะเดียวกับชาวนาในภาคกลางทั่วไป เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือผ่านช่วงเวลาเศรษฐกิจแบบยังชีพอย่างรวดเร็ว และต้องอาศัยเงินทุนในการดำรงชีวิตมากขึ้นจึงต้องพึ่งพ่อค้าชาวจีนในตลาดจีนเสน จนเกิดคำที่รู้จักกันดีในกลุ่มคนหบที่ชาวจีนเสน คือ ตกข้าว และ ตกหนี้ ผลปรากฏในปัจจุบันคือชาวนาเป็นเจ้าของที่ดินผืนเล็กลงเรื่อยๆ และเกินกว่าครึ่งหนึ่งไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่จากเจ้าของที่ดินในตลาดจีนเสนและผูกพันมีภาระกันอีกมากมาย สืบเนื่องจากการขยายตัวของชุมชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรกแล้ว ต่อมาเมื่อมีคนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ทำให้สังคมจีนเสนมีผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมหลากหลายกลุ่มชน จากการบอกเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับชุมชนจีนเสนเมื่อเกือบร้อยปีที่แล้ว การตั้งถิ่นฐานอีกครั้งน่าจะเริ่มจากการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ ในปี พ.ศ. 2445 ที่เปรียบเสมือนเป็นการบุกเบิกไปสู่พื้นที่ป่า กลายเป็นชุมชนริมทางรถไฟ กลุ่มคนพวกแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้แก่ กลุ่มชาวจีนซึ่งมีทั้งที่อาศัยอยู่บริเวณริมทางรถไฟ และประกอบอาชีพ

ค้าขายเรื่อยมาจนปัจจุบัน ชาวจีนที่เข้ามาทำอะไรในพื้นที่เมืองโบราณจันเสน และชาวจีนที่เป็นกรรมกรก่อสร้างเส้นทางรถไฟ เมื่อสร้างทางเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่จันเสนถาวร

ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุค จอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อปี พ.ศ. 2481 ได้เน้นเรื่องไทยนิยมทางเศรษฐกิจ เป็นผลทำให้เกิดการเก็บภาษีจากกิจการของชาวจีนอย่างหนักและมีการดำเนินการอย่างจริงจัง เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2484 ได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกา ในเขตจังหวัดลพบุรี ปราชินบุรี และอำเภอสังขละบุรี ในเขตจังหวัดชลบุรี เป็นเขตหวงห้ามทางยุทธศาสตร์ ห้ามชาวต่างชาติเข้าหลังจากประกาศและผู้คนซึ่งอาศัยอยู่ก่อนแล้วจะต้องออกไปภายใน 90 วัน (วลยลักษณ์, 2540) ผลจากนโยบายเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีน เป็นเหตุให้ชาวจีนซึ่งตั้งถิ่นฐานมีกิจการการค้าในจังหวัดลพบุรี ต้องอพยพออกจากพื้นที่ มาอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดรอบนอก และเนื่องจากตำบลจันเสนเป็นเขตติดต่อกับจังหวัดลพบุรี ชาวจีนจำนวนหนึ่งจึงมาอาศัยอยู่กับญาติบ้าง มาทำมาค้าขายในตลาดจันเสนบ้าง โดยเฉพาะชาวจีนจากตลาดในอำเภอบ้านหมี่ซึ่งเป็นเขตติดต่อที่ใกล้ที่สุด การอพยพครั้งนั้นเพิ่มจำนวนผู้คนในตลาดให้มากขึ้น รวมถึงกิจการการค้าก็เจริญมากขึ้น หลังจากการประกาศยกเลิกพระราชกฤษฎีกานี้คนจีนจากลพบุรีส่วนใหญ่จะอพยพกลับมาถิ่นเดิม มีเพียงบางครอบครัวเท่านั้นที่ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในตลาดจันเสนอย่างถาวร

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจันเสนได้รับผลกระทบจากสงครามอยู่บ้าง คือในช่วงเวลานี้มีการเกณฑ์แรงงาน จากหลายพื้นที่เพื่อไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ แต่ผู้ที่ถูกเกณฑ์ส่วนใหญ่จะหลบหนี เพราะการเดินทางผ่านป่ามุ่งสู่จังหวัดเพชรบูรณ์นั้น ถ้าไม่เสียชีวิตในป่าก็จะเป็นไข้ป่ากลับมา เนื่องจากจันเสนเป็นชุมชนที่อยู่ริมทางรถไฟ ที่เป็นเส้นทางขนส่งเชลยศึกจากภาคเหนือลงมาสู่ภาคกลาง และเป็นจุดที่อยู่ใกล้แหล่งยุทธศาสตร์คือเส้นทางรถไฟ ในขณะที่นั้นญี่ปุ่นกำลังสร้างสนามบินที่ตาดลี (ซึ่งได้กลายเป็นฐานทัพของอเมริกา ในสมัยสงครามเวียดนามและกลายเป็น กองบิน 4 กองพลบินที่ 3 ของกองทัพอากาศในปัจจุบัน) แม้จะอยู่ห่างจากตาดลี แต่กระนั้นก็ยังเห็นความโหดร้ายของสงครามจากเครื่องบินทิ้งระเบิด ผลของสงครามจึงทำให้มีผู้คนที่อพยพหนีสงครามมาจากกรุงเทพฯ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จันเสนด้วยเหมือนกันและต่อมาก็ได้กลายเป็นคนท้องถิ่นในที่สุด

ในจันเสนยังมีกลุ่มคนจากภาคอีสาน เช่นกลุ่มจากจังหวัดร้อยเอ็ด อพยพเข้ามาเมื่อราว 30 ปีที่แล้ว ประมาณ 20 ครอบครัว เพื่อมาเป็นลูกจ้างทำนา โดยเดินทางมาด้วยเท้าและเมื่อได้หลักแหล่งแน่นอนแล้วจึงไปรับครอบครัวมาอยู่ด้วย ตั้งถิ่นฐานถาวรกันอยู่ที่จันเสน นอกจากนี้ที่หมู่บ้านสะแกโงะยังมีกลุ่มคนที่ถูกเรียกว่า ลาวเบิ่ง อพยพมาจากทางโคราชเป็นกลุ่มใหญ่ กล่าวกันว่าโยกย้ายกันมาตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่าตายาย มีผู้โยกย้ายเข้ามาอยู่ที่จันเสนด้วยเหตุผลที่ต่างๆ กัน

เช่น เพื่อมาทำงานกับการรถไฟจากกรุงเทพฯ มาทำอาชีพตีเหล็กจากอยุธยามาเป็นช่างทองจากลพบุรี มาสร้างที่ทำกินจาก อ่างทอง ชัยนาท สิงห์บุรี เป็นต้น

ภูมิหลังของชุมชนจันเสนคือการรวมตัวของผู้คนต่างถิ่น และต่างชาติพันธุ์ที่เข้ามาหาที่ทำกินด้วยการอพยพจากชุมชนเดิม เนื่องจากความขาดแคลนในที่ทำกินเป็นหลักและชุมชนที่เป็นผลมาจากการสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นเมื่อราวเกือบร้อยปีเท่านั้น จึงมีการรวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ ในระยะแรกเป็นการอยู่กันเฉพาะกลุ่มแล้วจึงไปมาหาสู่กัน มีการข้ามกลุ่มแต่งงานโดยเฉพาะคนจีนกับคนลาว การตั้งบ้านเรือนเกษตรกรรมจะเป็นลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบกลุ่มๆ ตามญาติพี่น้อง และตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ทำการเกษตร

การขุดคลองชลประทานอนุศาสน์นันทน์ ผันน้ำเจ้าพระยา-ป่าสัก เมื่อปี พ.ศ. 2498 มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ลักษณะการไหลของน้ำจากทางเหนือ และการจัดสรรน้ำโดยแบ่งเป็นคลองซอยชลประทานต่างๆ บริเวณที่ลุ่มด้านใต้ ทำให้พื้นที่ทำนาทางฝั่งเหนือของคลองชลประทานไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควร การขุดคลองชลประทานเกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างถนนเลียบคันคลองชลประทาน เชื่อมต่อระหว่างตาคลี บ้านช่องแค บ้านหมี และลพบุรี จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ตลาดจันเสนที่เคยคึกคักรุ่งเรืองด้วยการค้าต้องซบเซาลง จากการที่ผู้คนจากหมู่บ้านรอบนอกที่ก่อนหน้านั้นจะเข้ามาหาซื้อของใช้และแลกเปลี่ยนสินค้ากันที่ตลาดจันเสนโดยการเดินเท้า ภายหลังเมื่อมีถนนตัดผ่านการคมนาคมสะดวกขึ้นตลาดช่องแคและบ้านหมีจึงอยู่ไม่ไกล ทั้งยังมีสินค้ามากกว่า เมื่อตลาดซบเซามากขึ้น ชาวจีนในตลาดจึงอพยพออกไปหาที่อยู่ใหม่เพื่อการค้าที่ก้าวหน้ากว่ามากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งในปัจจุบัน ตลาดจันเสนไม่มีสภาพของตลาดที่คึกคักในอดีตหลงเหลืออยู่เลย เป็นเพียงตลาดประจำตำบลเล็กๆ เท่านั้น

4.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

ชุมชนจันเสนเป็นชุมชนเล็กๆ ในตำบลของอำเภอตาคลี ซึ่งเกิดจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่างเชื้อชาติกัน ภายในพื้นที่เมืองโบราณและพื้นที่โดยรอบ การตั้งถิ่นฐานของประชาชนเมืองโบราณจันเสนนั้น เนื่องจากไม่มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่อยู่ใกล้อีกต่อไป การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะแบบรวมกลุ่มที่ไม่เป็นระเบียบ โดยที่ตั้งของบ้านที่อยู่รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มที่อาจจะมีขนาดไม่ใหญ่นัก ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณจันเสนที่เป็นที่ดอน ที่สูงกว่าพื้นที่ลุ่มที่อยู่โดยรอบ และจะมีการขยายตัวออกไปตามสภาพธรรมชาติ โดยรอบกลุ่มบ้านจะเป็นพื้นที่ปลูกไม้ผลและพื้นที่ทำการเกษตรประเภทพืชไร่ และพืชสวนครัว โดยในปัจจุบันจะมีการเรียกกลุ่มบ้านเหล่านี้ในแต่ละบริเวณต่างกันไป ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน (รูป 4.1) ได้แก่ กลุ่มบ้าน

จัดสรร บ้านคันทัน บ้างโคกมะเดื่อ บ้านใหม่ และบ้านหัวประแจใต้ ส่วนพื้นที่หมู่ที่ 2 โคกจันเสน ได้แก่ บ้านหมู่ฟอง บ้านโคกจันเสน บ้านใหม่ (หมู่ 2) และบ้านคลองใหญ่

สำหรับลักษณะอาคารบ้านเรือน เนื่องจากบริเวณเมืองโบราณจันเสนเป็นชุมชนชนบท ลักษณะบ้านเรือนบริเวณหมู่ที่ 2 โคกจันเสน ถ้าเป็นบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายด้วย จะมีร้านค้า อยู่บริเวณใต้ถุนบ้าน หรือร้านเล็กๆ ที่อยู่หน้าบ้าน ส่วนบ้านที่เป็นที่พักอาศัยมีลักษณะต่างๆ กัน ได้แก่ บ้านใต้ถุนสูง (รูป 4.2) โดยที่ใต้ถุนจะไว้เป็นที่เก็บเครื่องมือเครื่องใช้และเลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ พักผ่อนหรือทำกิจกรรมต่างๆ ในเวลากลางวัน ลักษณะของบ้านแบบนี้อาจสืบเนื่องมาจากบ้าน เรือนในสมัยอดีตที่พื้นที่ยังมีน้ำท่วมในฤดูฝน จึงต้องสร้างบ้านใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม และสืบ ทอดมาถึงปัจจุบัน สำหรับบ้านชั้นเดียว ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง หรือในปัจจุบัน วัสดุสร้างด้วยคอนกรีต หลังคากระเบื้อง เป็นบ้านที่ใช้ต้นทุนในการสร้างไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็น บ้านของประชาชนที่ประกอบอาชีพรับจ้างที่ไม่จำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ทาง การเกษตร และขนาดครอบครัวไม่ใหญ่นัก ลักษณะบ้านแบบนี้พบมากในปัจจุบัน เพราะในพื้นที่ เมืองจันเสนไม่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วมอีกต่อไป เนื่องจากมีระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ ลักษณะบ้านอีกแบบที่พบได้ในเขตเมืองโบราณจันเสนได้แก่ บ้านสองชั้นครึ่งปูนครึ่งไม้ เป็นบ้าน ในสมัยปัจจุบันเช่นกัน แต่อาจจะเป็นครอบครัวเกษตรกร หรือครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกในครัว เรือนมาก โดยพื้นที่ชั้นล่างจากใต้ถุนเปิดโล่งจะก่อปูนล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ชั้นบนสร้างด้วยไม้ บาง ครัวเรือนอาจจะเป็นที่พักอาศัยทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ถ้าสมาชิกในครัวเรือนมีจำนวนมาก สำหรับ ลักษณะบ้านของชาวจีนที่ทำสวนผัก จะเป็นบ้านชั้นเดียว ปลูกติดกับพื้นดิน มักมีลานเล็กๆ บริเวณหน้าประตูบ้าน เพื่อใช้เป็นที่ทำการคัดเลือกและมัดผัก เพื่อส่งขายต่อไป ในปัจจุบันอาจจะมี บ้านที่มีลักษณะเป็นบ้านสองชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือบ้านใต้ถุนสูง เมื่อมีสภาพเศรษฐกิจดีขึ้น

สำหรับลักษณะบ้านบริเวณตลาดจันเสนนั้น จะมีทั้งที่เป็นอาคารพาณิชย์สมัยปัจจุบันที่ก่อ สร้างด้วยตึกทั้งหลัง และอาคารเรือนแถวไม้ 2 ชั้น และเรือนแถวไม้ชั้นเดียว ซึ่งเป็นอาคารที่เกิดขึ้น ตั้งแต่สมัย 40-50 ปีก่อน ปัจจุบันอาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่จะถูกทิ้งร้าง เนื่องจากสภาวะการค้าที่ซบ เซาของตลาดจันเสน สำหรับร้านค้าที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดจันเสนนั้นจะเป็นที่พักอาศัยด้วย และรูป แบบบ้านประเภทที่อยู่อาศัยบริเวณหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสนนั้น อีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นบ้านที่เป็นที่อยู่ อาศัยเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะมีทั้งลักษณะบ้านที่เป็นบ้านไม้ 2 ชั้นหรือชั้นเดียวแบบสมัยเก่า และ บ้านที่มีลักษณะสมัยใหม่ คล้ายกับบ้านจัดสรรในปัจจุบัน

รูป 4.1 กลุ่มบ้านและกลุ่มเชื้อชาติในพื้นที่ศึกษา

รูป 4.2 ลักษณะบ้านเรือนในพื้นที่เมืองโบราณจันเสน

การตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองโบราณจันเสนนั้น นอกจากจะจำแนกได้ตามกลุ่มบ้านต่างๆ แล้ว ยังสามารถแบ่งการตั้งถิ่นฐานออกเป็นกลุ่มชนต่างๆ ได้อีกด้วย (รูป 4.1) โดยกลุ่มคนจีนแต่จิวจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมทางรถไฟ และบริเวณตลาดจันเสน ส่วนคนจีนแคะที่มีอาชีพทำสวนผักนั้นจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมถนนที่ผ่านกลางเมืองโบราณจันเสน (รูป 4.3) และบริเวณบ้านหัวประแจใต้ ทางทิศใต้ของหมู่ที่ 1 ส่วนกลุ่มคนลาวและคนไทยจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณภายในตัวเมืองโบราณจันเสนและบริเวณโดยรอบ สาเหตุที่ไม่สามารถแยกตำแหน่งกลุ่มชนได้อย่างชัดเจน เนื่องจากกลุ่มเชื้อชาติทั้งสองมีความใกล้ชิดกันมากในเรื่องของวัฒนธรรม ซึ่งทั้งคนไทยและคนลาวจะตั้งถิ่นฐานปะปนกันไป ไม่แยกกลุ่มออกจากกันอย่างชัดเจน ดังเช่นกลุ่มคนจีน

รูป 4.3 บริเวณสวนผักในเขตเมืองโบราณจันเสน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณเมืองโบราณจันเสนที่มีการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มที่ไม่เป็นระเบียบนั้น สอดคล้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ มนุ (2520), กฤษ (2536), Jordan และ

Rowntree (1990) และ Lebeau (1996 อ้างในศุทธิณี, 2544) ที่จะเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกัน เป็นกลุ่มในบริเวณที่ดอน ได้แก่ พื้นที่ภายในคูเมืองโบราณจันเสน ที่สูงกว่าพื้นที่แปลงเพาะปลูก ซึ่งจะอยู่ห่างออกไปทางด้านหลัง ซึ่งกลุ่มบ้านนั้นจะมีลักษณะไม่เป็นระเบียบ เนื่องด้วยลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมในการเข้าตั้งถิ่นฐานครั้งแรก เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่พบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณพื้นที่ชนบท

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนบริเวณจันเสนนั้นจะสัมพันธ์กับระบบเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะภูมิประเทศ กล่าวคือประชาชนจะเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ดอน ภายในคูเมืองจันเสน ซึ่งน้ำไม่ท่วม ส่วนที่ลุ่มภายนอกเมืองโบราณเป็นพื้นที่เกษตร และยังมีแหล่งน้ำในการอุปโภคบริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ คูน้ำที่อยู่ล้อมรอบเมืองโบราณ ซึ่งปัจจัยในการตั้งถิ่นฐานนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Chisholm (1979) ที่อธิบายว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นผลมาจากการตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และต้องการปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีพ คือ มีพื้นที่ทำการเกษตรที่สามารถเพาะปลูกได้ มีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรและอุปโภคบริโภค มีทรัพยากรธรรมชาติ มีความมั่นคงปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ

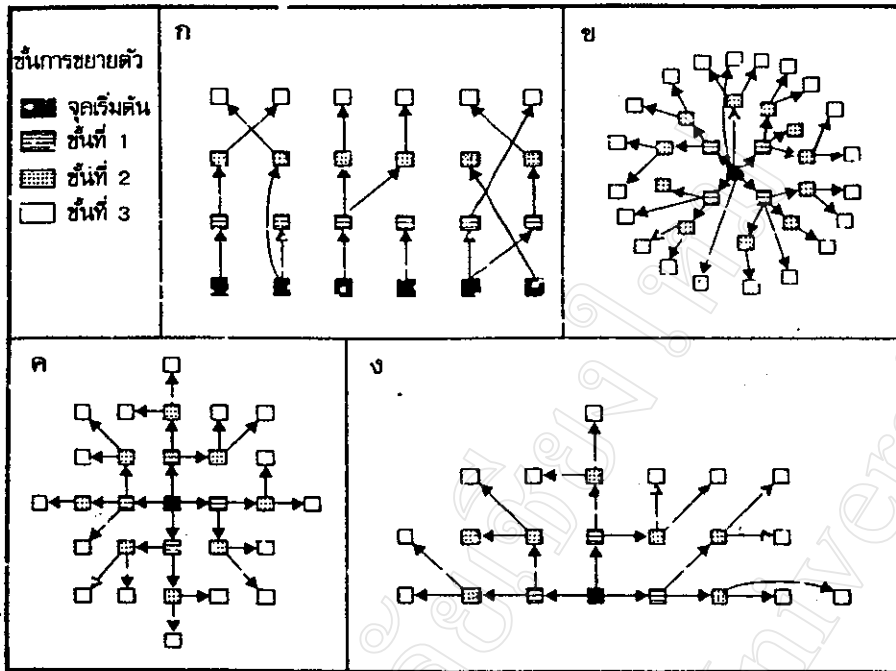
แนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะการกระจายของการตั้งถิ่นฐานของ Broek และ Webb (1968) สามารถนำมาอธิบายการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานบริเวณจันเสนได้ คือการกระจายของชุมชนจะเป็นลักษณะของการรวมเป็นกลุ่มใหญ่ซึ่งบ้านเรือนจะตั้งอยู่กับเป็นกลุ่มอย่างชัดเจนบริเวณตลาดจันเสน และไม่มีพื้นที่ที่เป็นส่วนกลางของกลุ่มบ้าน ส่วนด้านความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานนั้น มีความหนาแน่นมากบริเวณตลาดแล้วลดลงเมื่อมีระยะทางห่างออกไป แม้แต่ชุมชนในชนบทบริเวณเมืองโบราณจันเสน มีความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานน้อยกว่าเขตตลาดจันเสน ซึ่งเป็นชุมชนอย่างชัดเจน เมื่อชุมชนจันเสนมีจำนวนประชากรมากขึ้น ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานก็จะเปลี่ยนไป ดังแนวคิดของ Hudson (1969) สามารถนำมาอธิบายพื้นที่เมืองจันเสนได้ว่า เมื่อประชาชนกลุ่มแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมทางรถไฟ และมีการสร้างที่อยู่อาศัยของตนเอง เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ก็จะมีการขยายชุมชน หรือการตั้งถิ่นฐานออกไปจากบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานเดิม โดยเริ่มจากบริเวณที่อยู่ใกล้ และเมื่อประชาชนมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานก็จะห่างออกไปยังพื้นที่โดยรอบ

ลักษณะพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจันเสนในปัจจุบันนั้น เป็นแบบกระจายออกไปจากจุดศูนย์กลางเดียว คือบริเวณตลาดจันเสนที่เป็นพื้นที่เริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐาน เป็นการขยายการตั้งถิ่นฐานออกไปในลักษณะเป็นวงกลมซ้อนกันออกไป ซึ่ง Bylund (อ้างใน ฉัตรชัย, 2536) ได้เรียกลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบนี้ว่า clone colonization เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานใหม่ที่

กระจายออกไปเป็นประชาชนในท้องถิ่น ที่เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงต้องขยายชุมชนออกไป ถึงแม้ว่าจากการตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกนั้นเป็นประชาชนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณจันเสนจนถึงปัจจุบัน แต่ก็อยู่อาศัยในพื้นที่มาหลายชั่วอายุคนแล้ว จนถือได้ว่าเป็นประชาชนในท้องถิ่นจันเสน จากแบบจำลองของ Bylund (รูป 4.4) ที่แสดงขั้นการขยายตัวของ การตั้งถิ่นฐาน ในแบบต่างๆ นั้น ลักษณะการขยายตัวของพื้นที่จันเสนนั้นจะสอดคล้องกับแบบจำลองรูป ง. ที่มีการขยายตัวออกไปเป็นวงซ้อนกัน คล้ายกับแบบจำลองรูป ข. แต่มีอุปสรรคสำหรับการขยายตัว ก็คือ เส้นทางรถไฟสายเหนือ ทำให้มีการขยายตัวออกมาเพียงด้านทิศใต้ของทางรถไฟเท่านั้น โดยการตั้งถิ่นฐานในรุ่นแรก ได้แก่ บริเวณตลาดจันเสน (รูป 4.1) ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานของประชาชนกลุ่มแรก พร้อมกับการสร้างเส้นทางรถไฟ และการตั้งถิ่นฐานในรุ่นที่สอง ได้แก่ บริเวณบ้านโคกมะเกลือ และบ้านคันบึง ที่ติดต่อกับการตั้งถิ่นฐานในรุ่นแรก และเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้บึงจันเสน และเมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจึงต้องขยายออกมายังบริเวณที่ตั้งของกลุ่มบ้านในรุ่นที่สาม ได้แก่ บ้านโคกจันเสน บ้านหมู่ฟอง บ้านใหม่ บ้านจัดสรร และบ้านหัวประแจใต้ ซึ่งบางส่วนได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองโบราณจันเสน และยังได้ใช้ประโยชน์จากคลองชลประทานที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตามมา รวมถึงเหตุผลทางด้านสังคม ที่ประชาชนยังต้องการที่จะอยู่ใกล้ชิดกับสังคมที่เคยอยู่เดิมมากกว่าที่จะแยกออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่อย่างโดดเดี่ยว ทำให้ชุมชนขยายตัวออกมาทางทิศใต้มากกว่าที่จะข้ามทางรถไฟไปยังทิศเหนือ

สำหรับด้านภูมิทัศน์การเกษตรนั้น สำหรับในพื้นที่จันเสนนั้น การจัดโครงสร้างของภูมิทัศน์การเกษตรขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ภูมิประเทศบริเวณในเมืองโบราณเหมาะสม สำหรับการตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำการเพาะปลูกพืชไร่ และพืชสวน เนื่องจากเป็นที่ดอนที่สูงกว่าพื้นที่โดยรอบ ซึ่งเป็นที่ลุ่มเหมาะสมกับการปลูกข้าว นอกจากนี้ระบบการเพาะปลูกนอกจากจะขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพแล้ว ยังขึ้นอยู่กับลักษณะทางสังคมของภาคกลางที่นิยมบริโภคข้าวเป็นหลัก และข้าวยังมีราคาสูงกว่าพืชอื่นๆ และยังเกี่ยวข้องกับระดับเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนา ได้แก่ระบบชลประทาน ที่ทำให้เพาะปลูกได้จำนวนครั้งและผลผลิตมากขึ้น เกษตรกรที่ทำงานสามารถทำงานได้ถึง 2 ครั้งต่อปี หรือบางบริเวณอาจจะเพาะปลูกได้ถึง 3 ครั้งต่อปี ซึ่งในปัจจุบันมีการส่งน้ำให้ใช้ได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากมีน้ำและมีระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้สภาพเศรษฐกิจของประชาชนดีขึ้นจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ ประชาชนมักจะปลูกพืชที่ให้ร่มเงาหรือไม้ผลไว้บริเวณบ้าน และแปลงเพาะปลูกจะอยู่ห่างออกไปจากกลุ่มบ้านที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางสังคมที่พบได้ในชนบทของภาคกลาง

รูป 4.4 แบบจำลองการตั้งถิ่นฐานของ Bylund แสดงขั้นตอนการขยายตัวแบบต่างๆ
ที่มา : Bylund, 1960 อ้างใน ฉัตรชัย, 2536. หน้า 87.

4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในบริเวณเมืองโบราณจันเสนและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งได้แก่พื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน และหมู่ที่ 2 โคกจันเสน จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ 3 ปี ได้แก่ ปี พ.ศ. 2518 ปี พ.ศ. 2537 และปี พ.ศ. 2542 การใช้ประโยชน์ที่ดินมีลักษณะดังนี้

4.3.1 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2518

ช่วงปี พ.ศ. 2518 เป็นช่วงปีเริ่มต้นที่มีระบบคลองชลประทานได้ไม่นานนัก ลักษณะการใช้ที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่ว่างเปล่า พื้นที่ที่เป็นชุมชนยังมีจำนวนน้อย เนื่องจากจำนวนประชากรยังมีไม่มาก และตั้งอยู่ห่างกันเป็นกลุ่มบ้านเล็กๆ สัดส่วนการใช้ที่ดินมากที่สุดคือ ที่นา ร้อยละ 76.78 (ตาราง 4.1) ที่อยู่บริเวณรอบนอกของพื้นที่เมืองโบราณจันเสน ซึ่งลักษณะพื้นที่บริเวณรอบตัวเมืองโบราณมีความเหมาะสมในการปลูกข้าวมาก เป็นที่ลุ่มและได้รับน้ำจากคลองชลประทาน เกษตรกรจะมีโอกาสทำนาได้มากกว่า 1 ครั้ง ไม่ต้องอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว และทำให้มีปริมาณผลผลิตสูงขึ้น สำหรับสัดส่วนของการใช้ที่ดินประเภทพื้นที่ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 8.08 โดยเริ่มแรกประชาชนจะตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณตลาดจันเสน ซึ่งสืบเนื่องมาจากการสร้างเส้นทางรถไฟ และสภาพเศรษฐกิจของเมืองจันเสนที่ยังเจริญอยู่ ส่วนประชาชนที่

เป็นเกษตรกรก็จะอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายภายในบริเวณเมืองโบราณ ซึ่งเป็นที่ดอนปลอดภัยจากน้ำท่วม ส่วนพื้นที่ปลูกพืชไร่ และพื้นที่ว่างเปล่า มีสัดส่วนร้อยละ 6.36 และ 6.34 ตามลำดับ สำหรับพืชไร่นั้นจะปลูกมากบริเวณภายในคูเมือง เนื่องจากเป็นที่ดอนเหมาะกับการปลูกพืชไร่ที่ไม่ต้องการน้ำท่วมขัง และพื้นที่ว่างเปล่านั้นจะอยู่บริเวณบ้านและพื้นที่แหล่งน้ำ คิดเป็นร้อยละ 2.44 แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ บึงจันเสน คูน้ำรอบเมืองโบราณ และสระน้ำเล็กๆ ภายในพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งถ้าเกษตรกรมีที่ดินมากพอก็จะทำการขุดสระน้ำไว้ในแปลงเพาะปลูก (รูป 4.5)

ตาราง 4.1 การใช้ที่ดินบริเวณชุมชนจันเสน ปี พ.ศ. 2518

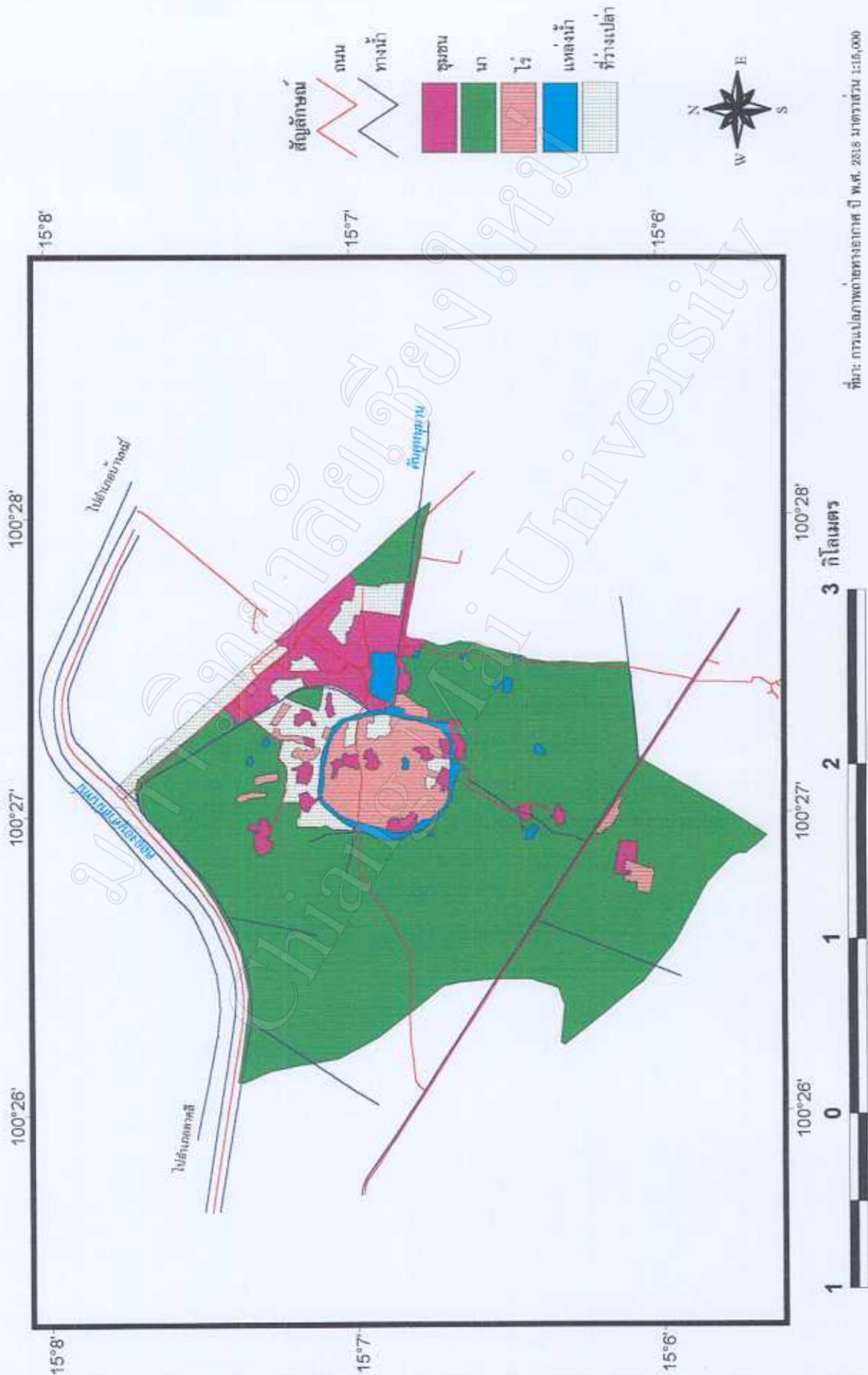
ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
นา	3236.75	76.78
ชุมชน	340.75	8.08
ไร่	267.93	6.36
ที่ว่างเปล่า	267.38	6.34
แหล่งน้ำ	102.68	2.44
รวม	4215.49	100.00

ที่มา: จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2518 มาตรฐานส่วน 1:15,000

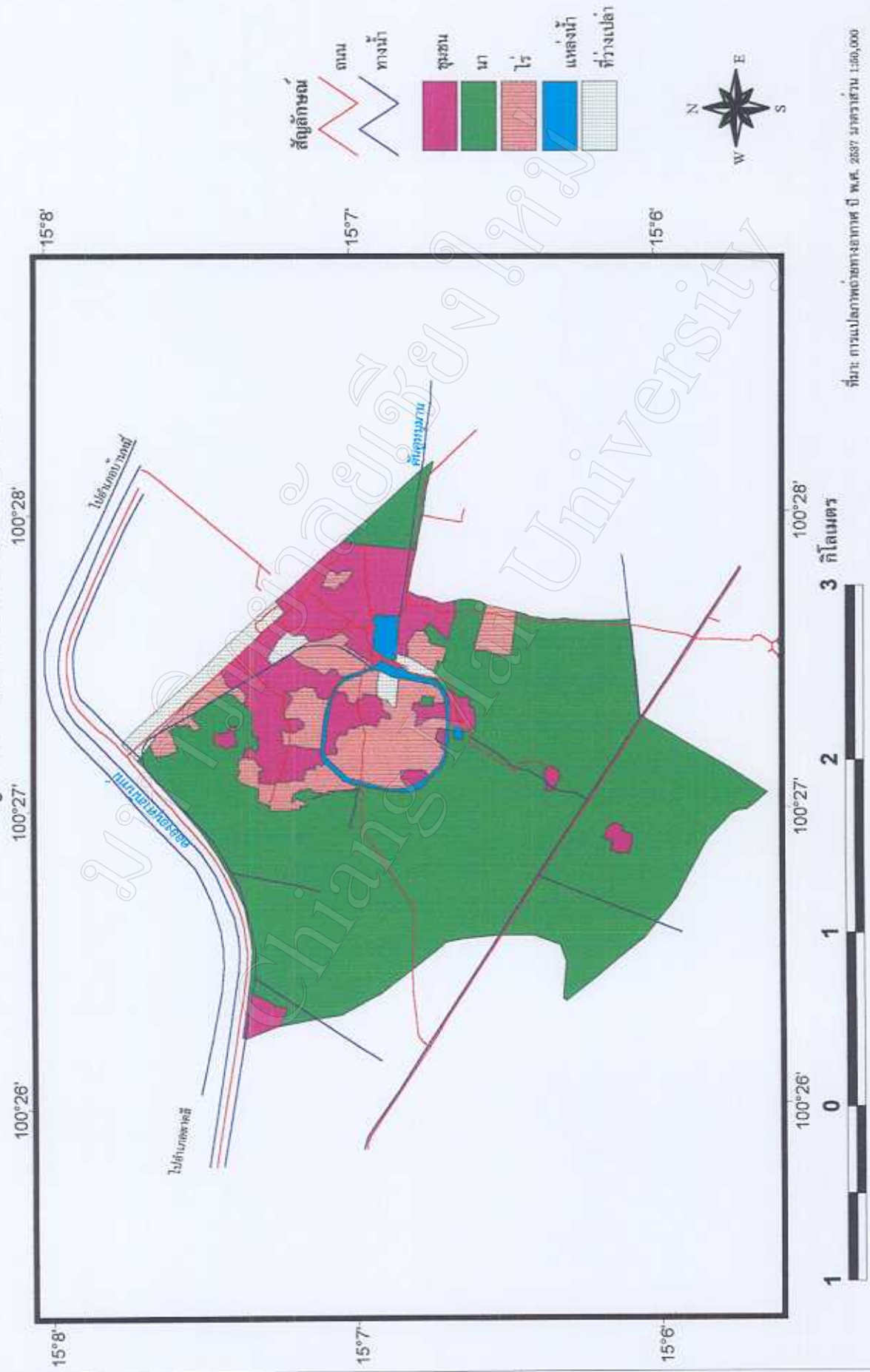
4.3.2 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2537

ในปี พ.ศ. 2537 การใช้ประโยชน์ที่ดินมีรูปแบบเหมือนกับปี พ.ศ. 2518 คือพื้นที่นามีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาเป็นชุมชน พืชไร่ ที่ว่างเปล่า และแหล่งน้ำ คิดเป็นร้อยละ 71.07, 14.36, 10.21 และ 1.66 ตามลำดับ (ตาราง 4.2) พื้นที่นาอยู่บริเวณรอบนอกของพื้นที่เมืองโบราณจันเสน (รูป 4.6) ส่วนพื้นที่พืชไร่ที่เพิ่มขึ้นนั้น ได้แก่บริเวณตอนเหนือของพื้นที่เมืองโบราณ บริเวณกลุ่มบ้านใหม่ ส่วนในพื้นที่เมืองโบราณยังมีพื้นที่ไร่อยู่ดังเช่นปี พ.ศ. 2518 สำหรับพื้นที่ชุมชนนั้นขยายตัวเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2518 อย่างเห็นได้ชัด สำหรับการประโยชน์ที่ดินประเภทที่ว่างเปล่า มีสัดส่วนลดลงจากปี พ.ศ. 2518 ซึ่งที่ว่างเปล่าบริเวณตอนเหนือของเมืองโบราณได้เปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ และชุมชน คือบริเวณกลุ่มบ้านใหม่ ที่มีทั้งบ้านใหม่ที่อยู่ในเขตหมู่ที่ 1 และบ้านใหม่ที่อยู่ในเขตหมู่ที่ 2 ส่วนสำหรับการประโยชน์ที่ดินประเภทแหล่งน้ำนั้น มีสัดส่วนที่ลดลงเล็กน้อย เนื่องจากแหล่งน้ำขนาดเล็ก อาจจะถูกเปลี่ยนไปเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่น

รูป 4.5 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2518

รูป 4.6 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2537

ที่มา: การแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2537 ขนาดมาตราส่วน 1:50,000

ตาราง 4.2 การใช้ที่ดินบริเวณชุมชนจันเสน ปี พ.ศ. 2537

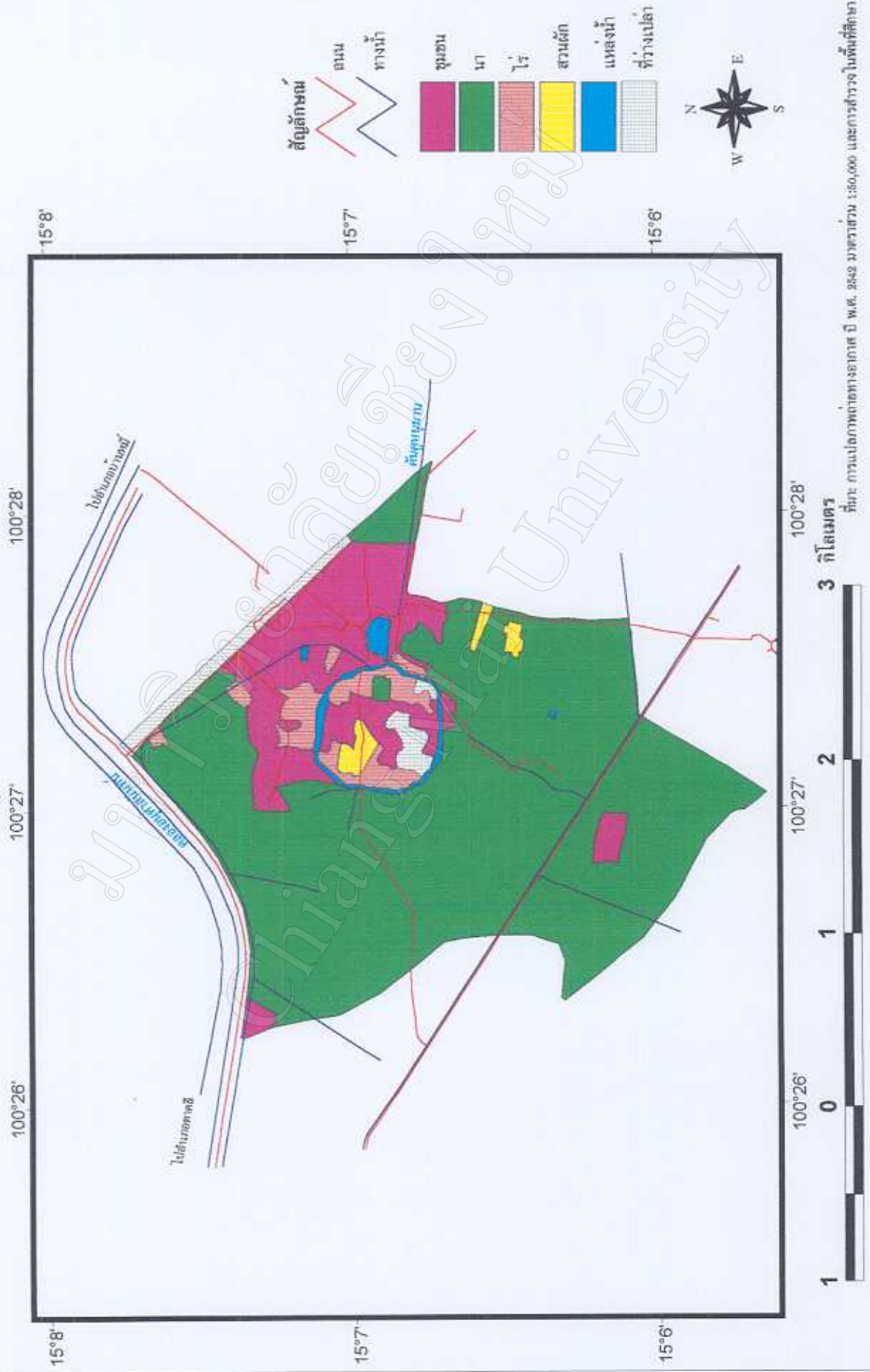
ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
นา	2995.96	71.07
ชุมชน	605.27	14.36
ไร่	430.59	10.21
ที่ว่างเปล่า	113.98	2.70
แหล่งน้ำ	69.69	1.66
รวม	4215.49	100.00

ที่มา: จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2537 มาตรฐาน 1:50,000

4.3.3 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2542

ในปี พ.ศ. 2542 สัดส่วนการใช้ที่ดินยังคงเหมือนกับปี พ.ศ. 2518 และปี พ.ศ. 2537 คือพื้นที่น่ายังคงมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือ ชุมชน ไร่ ที่ว่างเปล่า แหล่งน้ำ และประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เพิ่มเข้ามา ได้แก่ พื้นที่สวนผัก พื้นที่นามีเนื้อที่คิดเป็นร้อยละ 74.23 (ตาราง 4.3) เพิ่มขึ้นกว่าปี พ.ศ. 2537 เนื่องจากชาวนาไม่มีปัญหาเรื่องน้ำอีกต่อไป ทางชลประทานปล่อยน้ำได้ตลอดทั้งปี บางบริเวณที่อยู่ใกล้กับคลองส่งน้ำ หรือคลองขอย อาจสามารถทำนาได้มากถึง 3 ครั้งต่อปี อีกทั้งผลตอบแทนที่ได้ยิ่งมากกว่าปลูกพืชชนิดอื่นๆ ทำให้เกษตรกรที่ทำน่ายังคงทำนาต่อไป โดยพื้นที่น่ายังอยู่ในบริเวณด้านนอกเมืองโบราณจันเสน (รูป 4.7) ส่วนพื้นที่ชุมชนคิดเป็นร้อยละ 16.15 โดยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2537 มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นมากขึ้นบริเวณบ้านคันบึง และบ้านโคกมะเดื่อ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่อายุสั้นที่อยู่ในบริเวณบ้าน เมื่อประชากรมากขึ้น พ่อแม่ก็จะสร้างบ้านให้ลูกอยู่ภายในพื้นที่เดียวกัน จึงปรับที่ดินจากการเพาะปลูกมาเป็นที่อยู่อาศัย สัดส่วนของพื้นที่ไร่ นั้น คิดเป็นร้อยละ 3.88 โดยลดลงจากปี พ.ศ. 2537 แต่บริเวณปลูกพืชไร่ ก็ยังคงเป็นภายในตัวเมืองโบราณจันเสน และทิศเหนือของเมืองโบราณ บริเวณบ้านใหม่ และสัดส่วนของการใช้ที่ดินประเภทที่ว่างเปล่า และแหล่งน้ำค่อนข้างจะคงที่ คือร้อยละ 2.88 และ 1.67 ตามลำดับ และการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ พื้นที่สวนผักคิดเป็นร้อยละ 1.19 อยู่ในบริเวณบ้านหัวประแจใต้ และบ้านโคกจันเสน การที่เกษตรกรนิยมหันมาปลูกพืชผักมากขึ้น เนื่องจากราคาผลผลิตพืชไร่ส่วนใหญตกต่ำลง เกษตรกรขายผลผลิตได้ราคาน้อย จากพื้นที่ปลูกพืชไร่ จึงหันมาปลูกพืชผักมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองโบราณจันเสน และตลาดยังคงมีความต้องการมาก มีพ่อค้ามารับซื้อถึงในแปลงเพาะปลูก สำหรับการตัดสินใจเลือกปลูกผักชนิดใดนั้นจะขึ้นอยู่กับ

รูป 4.7 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2542

ที่มา: การแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2542 มาตราส่วน 1:50,000 และการสำรวจในพื้นที่ศึกษา

ราคาตลาด และช่วงเวลาที่เหมาะสม โดยจะมีช่วงเวลากการเติบโตประมาณ 2-4 เดือน ได้แก่ คະน้ำหอมแบ่ง ผักกาด กวางตุ้ง และมะเขือ เป็นต้น สำหรับพื้นที่ว่างเปล่านั้นมักจะเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่อายุสั้นที่อยู่ในบริเวณบ้านเมื่อไม่ได้มีการเพาะปลูก ก็จะทิ้งร้างไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินอีกต่อไป

ตาราง 4.3 การใช้ที่ดินบริเวณชุมชนจันเสน ปี พ.ศ. 2542

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
นา	3129.35	74.23
ชุมชน	680.68	16.15
ไร่	163.58	3.88
ที่ว่างเปล่า	121.34	2.88
แหล่งน้ำ	70.26	1.67
สวนผัก	50.28	1.19
รวม	4215.49	100.00

ที่มา: จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2542 มาตราส่วน 1:50,000

การใช้ที่ดินประเภทของพื้นที่เพาะปลูกนั้น สำหรับที่นาจะเป็นการใช้ที่ดินแบบเข้ม ไม่มีการปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่าไว้ เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรจึงสามารถทำนาได้ตลอดทั้งปี โดยข้าวนาปีจะอยู่ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงธันวาคม และข้าวนาปรังอยู่ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน เมื่อข้าวออกรวงแล้วประมาณ 20 วัน ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ ในปัจจุบันเกษตรกรที่แปลงนาอยู่ใกล้กันจะรวมตัวกันจ้างรถสีข้าวมาใช้โดยไม่นิยมนำข้าวไปตากไล่ความชื้นเมื่อสีข้าวเสร็จแล้ว เกษตรกรจะนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางหรือโรงสี ทำให้ข้าวถูกกดราคาเนื่องจากมีความชื้นสูง

สำหรับในเขตเมืองโบราณจันเสน ถ้าเป็นพื้นที่ปลูกพืชผัก เกษตรกรก็จะทำการเพาะปลูกทั้งปี โดยจะสลับชนิดของพืชผักที่ปลูกได้ตามความต้องการของตลาดและฤดูกาล ส่วนพืชไร่ นั้น เกษตรกรยังคงนิยมปลูกพืชไร่อายุสั้น ที่จะสลับชนิดไปตามฤดูกาล เช่น ข้าวฟ่าง เกษตรกรจะปลูกในช่วงปลายฤดูฝนหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวโพด หรือถั่วเหลืองแล้ว และ เกษตรกรหันมาปลูกอ้อยมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ในเขตเมืองโบราณจันเสนที่เป็นที่ดอน ซึ่งมีสภาพเหมาะสมแก่การปลูกพืชไร่อายุสั้น เกษตรกรบางรายจะยอมเสี่ยงกับความสูญเสีย เนื่องจากฝนทิ้งช่วง โดยพยายามปลูกข้าวโพด 2 ครั้งในรอบปี ซึ่งมักจะเริ่มต้นปลูกรอบแรกประมาณเดือนเมษายน เก็บเกี่ยวประมาณเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน แล้วเริ่มปลูกครั้งที่ 2 ซึ่งจะเก็บเกี่ยวได้ประมาณเดือน

พฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม และยังมีเกษตรกรบางรายที่พยายามจะปลูกข้าวภายในเขตเมืองโบราณจันเสน โดยแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร ได้แก่ น้ำฝน น้ำจากคูเมือง และน้ำบาดาล ซึ่งก็ไม่ได้ผลผลิตมากนัก เมื่อเทียบกับพื้นที่ทำนาที่อยู่นอกเขตเมืองโบราณ และยังสามารถปลูกได้เฉพาะข้าวนาปีเท่านั้น พอถึงช่วงฤดูแล้งเกษตรกรจะหันมาปลูกพืชไร่นาน สำหรับการเพาะปลูกพืชประเภทไม้ผลนั้น ประชาชนมักจะปลูกไว้ในบริเวณหมู่บ้านและเก็บไว้บริโภคเองภายในครัวเรือน หรืออาจจะมีเหลือขายบ้างในตลาดจันเสน ไม่ได้ปลูกเพื่อเป็นการค้าอย่างจริงจัง พืชที่ปลูกมีทั้ง มะละกอ มะม่วง และน้อยหน่า เป็นต้น

4.3.4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2518 ถึง ปี พ.ศ. 2542

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณเมืองโบราณจันเสน แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2518-2537 และระหว่างปี พ.ศ. 2537-2542 โดยในช่วงแรกมีการใช้ที่ดินลดลง 3 ประเภท ได้แก่ ที่ว่างเปล่า แหล่งน้ำ และที่นา คิดเป็นร้อยละ 57.37, 32.13 และ 7.44 ตามลำดับ (ตาราง 4.4) และการใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ชุมชนและพืชไร่ คิดเป็นร้อยละ 77.63 และ 60.71 ตามลำดับ สำหรับสาเหตุที่ทำให้พื้นที่นามีพื้นที่ลดลง เนื่องจากได้มีการนำพื้นที่นาไปใช้ในกิจกรรมอื่นๆมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณที่นาที่อยู่ใกล้กับบริเวณชุมชน ได้แก่ พื้นที่นาเปลี่ยนไปเป็นชุมชน 107.63 ไร่ และเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ 84.56 ไร่ (ตาราง 4.5) พื้นที่ที่เปลี่ยนไป ได้แก่ บริเวณตอนเหนือของเขตเมืองโบราณจันเสน ส่วนการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชุมชนนั้น เนื่องจากมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับอัตราการเพิ่มของประชากรในทั้งสองหมู่บ้าน ที่มีอัตราการเพิ่มมากกว่าหมู่บ้านอื่น คิดเป็นร้อยละ 6.54 และ 8.13 ต่อปี ตามลำดับ ซึ่งมีสาเหตุมาจาก พื้นที่หมู่ที่ 1 เป็นศูนย์กลางของตำบลมีสิ่งบริการต่างๆ รองรับประชาชนอย่างเต็มที่ และเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทาน จึงทำให้มีประชาชนเพิ่มมากขึ้น และทำให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้นด้วย โดยได้มีการขยายตัวเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองโบราณเป็นจำนวนมากขึ้นด้วย ซึ่งพื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินมาเป็นชุมชนมากกว่าประเภทอื่น คือ พื้นที่นา ไร่ และที่ว่างเปล่า ซึ่งมักอยู่รวมกับบริเวณชุมชน และบริเวณที่ชุมชนขยายตัวออกไป ได้แก่ พื้นที่ภายในตัวเมืองโบราณจันเสน และบริเวณตอนเหนือ กลุ่มบ้านใหม่ รวมถึงภายในพื้นที่ตลาดจันเสนเองก็ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

สำหรับพื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งส่วนหนึ่งได้กลายเป็นชุมชน แต่ก็มีพื้นที่ในการใช้ที่ดินประเภทอื่นๆ กลายเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ ฉะนั้นพื้นที่ปลูกพืชไร่จึงเพิ่มขึ้น 162.66 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ

ตาราง 4.4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2518 และ ปี พ.ศ. 2537

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)		พื้นที่เปลี่ยนแปลง (ไร่)	ร้อยละ
	ปี พ.ศ. 2518	ปี พ.ศ. 2537		
นา	3236.75	2995.96	- 240.79	-7.44
ชุมชน	340.75	605.27	+ 264.52	+77.63
ไร่	267.93	430.59	+ 162.66	+60.71
ที่ว่างเปล่า	267.38	113.98	- 153.40	-57.37
แหล่งน้ำ	102.68	69.69	- 32.99	-32.13

ตาราง 4.5 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินแต่ละประเภท ระหว่างปี พ.ศ. 2518 และ ปี พ.ศ. 2537

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
ไม่เปลี่ยนแปลง	3748.65	88.93
ชุมชนเปลี่ยนเป็นพืชไร่	51.06	1.21
นาเปลี่ยนเป็นชุมชน	107.63	2.55
นาเปลี่ยนเป็นพืชไร่	84.56	2.01
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นชุมชน	59.88	1.42
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นนา	4.16	0.10
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นพืชไร่	75.88	1.80
พืชไร่เปลี่ยนเป็นชุมชน	58.69	1.39
พืชไร่เปลี่ยนเป็นนา	19.59	0.46
พืชไร่เปลี่ยนเป็นที่ว่างเปล่า	5.39	0.13
รวม	4,215.49	100.00

ที่มา : จากการซ้อนทับข้อมูลแผนที่การใช้ที่ดินปี พ.ศ.2518 และปี พ.ศ.2537 ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

60.71 เนื่องจากในช่วงเวลานั้น การปลูกพืชไร่ได้ผลตอบแทนดีมาก ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณ โคกจันเสน และบริเวณบ้านหัวประแจได้ จึงหันมาปลูกพืชไร่อายุสั้นมากขึ้น ทั้งข้าวโพด อ้อย และ ข้าวฟ่าง ทำให้พื้นที่ไร่เพิ่มขึ้น รวมถึงในการแปลภาพถ่ายทางอากาศได้มีการรวมเอาพื้นที่ปลูกพืช ผักรวมเข้าไปด้วยเนื่องจากเป็นข้อมูลย้อนหลังไม่สามารถแยกได้อย่างชัดเจน ทำให้พื้นที่ปลูกพืช ไร่เพิ่มขึ้น สำหรับการใช้จ่ายประโยชน์ที่ดินประเภทแหล่งน้ำลดลงจากปี พ.ศ. 2518 ถึง 32.99 ไร่ คิด เป็นร้อยละ 32.13 เนื่องจากแหล่งน้ำที่พบในปี พ.ศ. 2518 นั้น นอกจากตัวบึงจันเสนและคูเมือง

โบราณแล้ว แหล่งน้ำที่เป็นสระน้ำเล็กๆ ที่อยู่ในบริเวณที่นาหรือปลูกพืชไร่ ได้ถูกถมหรือแห้งไปจึงมีพื้นที่แหล่งน้ำลดลง

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงที่สอง ประเภทการใช้ที่ดินที่ลดลง คือ พืชไร่ ลดลงถึงร้อยละ 62.01 (ตาราง 4.6) ส่วนการใช้ที่ดินประเภทอื่นๆ เพิ่มขึ้นทั้งหมด และที่เพิ่มขึ้นมากที่สุด คือชุมชนเพิ่มขึ้นร้อยละ 12.46 รองลงมาคือ ที่ว่างเปล่า นา แหล่งน้ำ และสวนผัก คิดเป็น ร้อยละ 6.46, 4.45, 0.82 และ 100.0 ตามลำดับ สาเหตุที่พืชผักเพิ่มขึ้น เนื่องจากในปี พ.ศ. 2537 พื้นที่ปลูกพืชผักยังมีไม่มากนัก การปลูกพืชผักยังไม่เป็นที่นิยมเท่าที่ควรจึงไม่สามารถจำแนกพื้นที่ปลูกพืชผักออกจากพื้นที่ปลูกพืชไร่ได้ ในการศึกษาจึงได้มีการรวมเป็นประเภทการใช้ที่ดินเดียวกับพืชไร่ สำหรับพื้นที่นาที่เพิ่มขึ้นนั้น เพราะเกษตรกรเห็นว่าพื้นที่จันเสนมีความเหมาะสมและมีปริมาณน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกข้าวเพียงพอ เพราะอยู่ในพื้นที่ชลประทานและยังสามารถปลูกข้าวได้ทั้งข้าวนาปีและข้าวนาปรัง ทำให้เกษตรกรขยายพื้นที่ปลูกข้าวมากขึ้น โดยพื้นที่ที่เปลี่ยนมาเป็นที่นาที่มากที่สุด ได้แก่ พื้นที่ปลูกพืชไร่ 105.26 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.50 (ตาราง 4.7) ส่วนพื้นที่ชุมชนที่เพิ่มขึ้นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่ว่างเปล่ามาเป็นชุมชน 17.82 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.42 และพื้นที่ปลูกพืชไร่มาเป็นชุมชน 116.90 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.77 เนื่องจากพื้นที่ว่างเปล่าและพื้นที่ปลูกพืชไร่เป็นพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เมื่อชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น จึงเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่างเปล่า หรือพื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งกระจุกกระจายอยู่ในบริเวณชุมชน มาเป็นที่ตั้งของชุมชน บริเวณที่ชุมชนขยายตัวออกไป ได้แก่ บริเวณตอนเหนือของเขตเมืองโบราณจันเสน บริเวณกลุ่มบ้านใหม่ และชุมชนที่ตั้งอยู่ภายในเขตเมืองโบราณจันเสน สำหรับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพืชไร่เป็นที่ว่างเปล่า 39.93 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 0.95 นั้น เนื่องจากในช่วงเวลาที่ทำการถ่ายภาพทางอากาศพื้นที่ศึกษา เป็นเวลาที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวพืชไร่เสร็จแล้ว พื้นที่เพาะปลูกจึงกลายเป็นที่ว่างเปล่า หรือบางครั้งเกษตรกรบางรายไม่ได้ทำการเพาะปลูกพืชไร่ในช่วงเวลานั้น

ส่วนพื้นที่แหล่งน้ำที่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น 0.57 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 0.82 นั้นมาจากโครงการขุดลอกคูเมืองโบราณและบึงจันเสน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ทำให้มีพื้นที่แหล่งน้ำเพิ่มมากขึ้น รวมถึงมีเกษตรกรบางรายที่มีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมากได้มีการขุดสระน้ำไว้ใช้ในพื้นที่เพาะปลูกของตนเอง

ตาราง 4.6 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2537 และ ปี พ.ศ. 2542

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)		พื้นที่เปลี่ยนแปลง (ไร่)	ร้อยละ
	ปี พ.ศ. 2537	ปี พ.ศ. 2542		
นา	2995.96	3129.35	+ 133.39	+4.45
ชุมชน	605.27	680.68	+ 75.41	+12.46
พืชไร่	430.59	163.58	- 267.01	-62.01
ที่ว่างเปล่า	113.98	121.34	+ 7.36	+6.46
แหล่งน้ำ	69.69	70.26	+ 0.57	+0.82
สวนผัก	-	50.28	+ 50.28	+100.00

ตาราง 4.7 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินแต่ละประเภท ระหว่างปี พ.ศ. 2537 และ ปี พ.ศ. 2542

ประเภทการใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
ไม่เปลี่ยนแปลง	3828.49	90.82
ชุมชนเปลี่ยนเป็นนา	5.73	0.14
ชุมชนเปลี่ยนเป็นที่ว่างเปล่า	20.34	0.48
ชุมชนเปลี่ยนเป็นพืชไร่	7.21	0.17
ชุมชนเปลี่ยนเป็นสวนผัก	1.13	0.03
นาเปลี่ยนเป็นที่ว่างเปล่า	0.83	0.02
นาเปลี่ยนเป็นสวนผัก	10.85	0.26
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นชุมชน	17.82	0.42
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นนา	8.55	0.20
ที่ว่างเปล่าเปลี่ยนเป็นพืชไร่	10.97	0.26
พืชไร่เปลี่ยนเป็นชุมชน	116.90	2.77
พืชไร่เปลี่ยนเป็นนา	105.56	2.50
พืชไร่เปลี่ยนเป็นที่ว่างเปล่า	39.93	0.95
พืชไร่เปลี่ยนเป็นแหล่งน้ำ	3.00	0.07
พืชไร่เปลี่ยนเป็นสวนผัก	38.18	0.91
รวม	4,215.49	100.00

ที่มา : จากการซ้อนทับข้อมูล แผนที่การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2537 และปี พ.ศ. 2542 ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2518-2542 นั้นจะเห็นได้ว่าประเภทการใช้ที่ดินที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้นมีจำนวนมาก จากในช่วงหลังนั้นมีพื้นที่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงถึง ร้อยละ 90.82 แสดงให้เห็นว่าปัจจุบันสภาพการใช้ที่ดินนั้นค่อนข้างคงที่แล้ว จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง จากประเภทพื้นที่เกษตรกรรมด้วยกัน หรือบริเวณที่ต่อเนื่องกับชุมชน ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม สังคมของจีนเสนก็เป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ไม่มีปัจจัย หรือกิจกรรมอื่นๆ เข้ามามีผลทำให้ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนไปจากพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนจึงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมเกษตรกรรมเดิมเท่าใดนัก

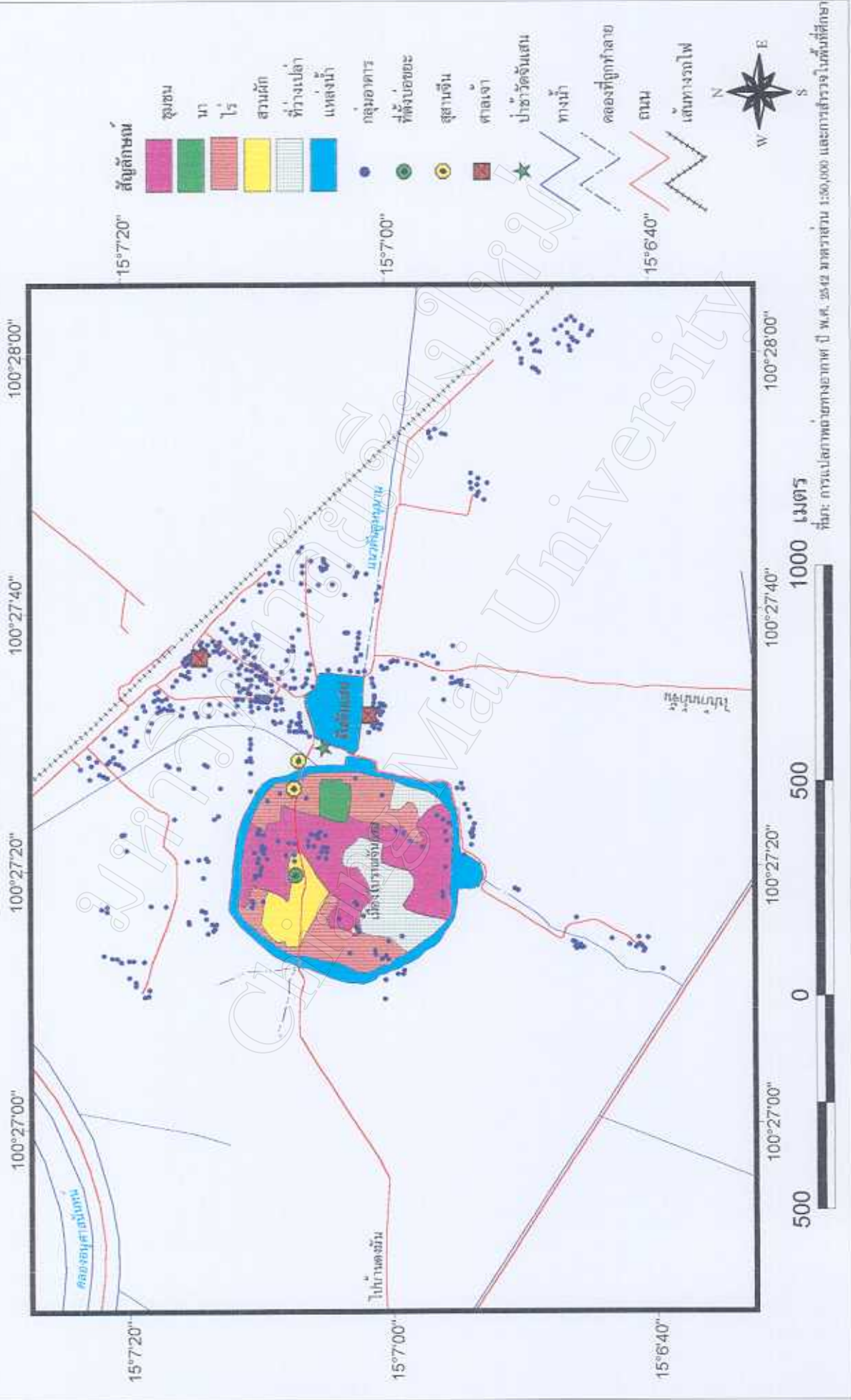
4.4 ผลกระทบจากการตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองโบราณจีนเสน

จากการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตเมืองโบราณตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในปัจจุบัน เมื่อมีประชาชนในเขตพื้นที่เมืองโบราณมากขึ้น กิจกรรมต่างๆ ภายในเขตเมืองโบราณก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบจากการตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองโบราณ นั่นคือ การใช้ประโยชน์ที่ดินในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองโบราณจีนเสน (รูป 4.8) ได้แก่

1) การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร ปัจจุบันพื้นที่ในเขตเมืองโบราณจีนเสน มีการใช้ที่ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองโบราณออกได้เป็น พื้นที่ชุมชน 99.39 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 36.88 ที่นา 9.55 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.54 พืชไร่ 90.29 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 33.49 สวนผัก 28.74 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 10.66 และที่ว่างเปล่า 41.61 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15.43 สำหรับการปลูกพืชไร่ และสวนผักในเขตเมืองโบราณจีนเสนสามารถให้ผลผลิตได้ดี เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ดอนและเป็นลูกคลื่น และมีน้ำใช้อย่างเต็มที่ มีเกษตรกรบางรายที่ปลูกข้าวในพื้นที่เมืองโบราณด้วย และยังมีการปลูกไม้ผลไว้บริเวณภายในบริเวณบ้าน ได้แก่ มะม่วง มะละกอ และน้อยหน่า เป็นต้น สำหรับเกษตรกรที่เพาะปลูกพืชไร่จะพบบริเวณกลางเมืองโบราณจีนเสน บริเวณกลุ่มบ้านโคกจีนเสนและบริเวณเดียวกันก็จะมีเกษตรกรที่ปลูกผักรวมอยู่ด้วย

2) การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปัจจุบันในเขตเมืองโบราณจีนเสน เกิดจากการจับจองพื้นที่ในเขตเมืองโบราณจีนเสนเพื่ออยู่อาศัยมานานแล้ว และประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าในอดีตอย่างเห็นได้ชัด ในปัจจุบันมีครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองโบราณไม่ต่ำกว่าร้อยละ 10 โดยกลุ่มบ้านที่อยู่ภายในบริเวณเขตเมืองโบราณ ได้แก่ กลุ่มบ้านโคกจีนเสน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมสองฝั่งถนนที่ตัดผ่านเมืองโบราณจีนเสน และกลุ่มบ้านหมู่ฟอง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเขตเมืองโบราณ

รูป 4.8 ลักษณะกิจกรรมต่างๆ ที่ภูกล้าเขตเมืองโบราณเงินแสนในปัจจุบัน

ที่มา: การแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2542 ขนาดส่วน 1:50,000 และการสำรวจในพื้นที่

จีนเลน ประชาชนได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเต็มที่ในที่ดินของตนเอง จึงไปทำลายโบราณสถานที่อาจจะยังหลงเหลืออยู่จนหมดสิ้น

3) กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้น ทำให้มีสิ่งบริการสำหรับชุมชนต่างๆ ตามมา ได้แก่ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ไม่ว่าจะเป็น ถนนที่ตัดผ่านเมืองโบราณ จากคูเมืองทางทิศตะวันออกบริเวณหลังวัดจีนเลน ไปยังคูเมืองทางทิศตะวันตก ออกไปยังหมู่ที่ 3 บ้านดงมัน ซึ่งถนนในช่วงต้น เป็นถนนคอนกรีต ช่วงกลางเป็นเมืองโบราณเป็นถนนลาดยาง และช่วงที่เลยคูเมืองออกไปยังบ้านดงมันจะเป็นถนนลูกรัง ซึ่งในตอนตัดผ่านคูเมืองก็เป็นการถมทับลงไปบนคูเมือง ที่ในช่วงคูเมืองทางทิศตะวันตกนั้น ไม่มีท่อน้ำลอด เพื่อระบายน้ำด้วย ทำให้น้ำในคูเมืองถูกกั้นด้วยถนน รวมถึงการขุดฝังท่อประปาในเขตเมืองโบราณ โดยกรมอนามัย และจ่ายน้ำให้กับประชาชน เมื่อปี พ.ศ. 2537 หรือการติดตั้งเสาโทรศัพท์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2532 ทำให้สภาพความเป็นเมืองโบราณถูกทำลายมาโดยตลอด และยังมีกิจกรรมบางประเภทที่ไม่สมควรตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณ ได้แก่ บ่อขยะขององค์การบริหารส่วนตำบลจีนเลน ซึ่งนอกจากจะทำให้เมืองโบราณหมดคุณค่าแล้ว ยังทำลายสภาวะแวดล้อมในพื้นที่อีกด้วย จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินบริเวณบ่อขยะ ทราบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลได้มาเช่าที่ดินของผู้ใหญ่บ้าน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2527 และใช้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งไม่มีการจัดการให้ถูกสุขลักษณะ เป็นการนำขยะมาเททิ้งไว้เท่านั้น ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรมของประชาชนแต่ละกลุ่มเชื้อชาติ ได้แก่ ศาลเจ้า และสุสานจีน ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นเมืองโบราณ ดังรูป 4.9

รูป 4.9 สุสานจีนภายในเขตเมืองโบราณจีนเลน

4) การบุกรุก และรुकล้ำทำลายคูเมืองโบราณ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่โบราณสถานเพียงแห่งเดียวที่เหลืออยู่ในพื้นที่เมืองโบราณ โดยมีการสร้างสะพาน หรือถนน ทับลงไปยังพื้นที่คูเมือง รวมถึงการถมคูคลองในบางบริเวณ เช่นบริเวณริมถนนที่ตัดผ่านเมืองด้านทิศตะวันออกมีการถมคูคลอง เพื่อสร้างเป็นที่ตั้งของสุสานจีน (รูป 4.10) ในส่วนของการขุดลอกคูคลองนั้น มีการขุดคลองในบางส่วนของคูเมืองบางด้านเท่านั้น แต่ในบางส่วนยังไม่มีการจัดการ ทำให้คูคลองแคบลงและตื้นเขิน จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ทราบว่าทางราชการไม่มีงบประมาณเพียงพอในการจัดการขุดลอกคูคลอง

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนปัจจุบันให้ดีขึ้น โดยหน่วยงานราชการในพื้นที่ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของความเป็นพื้นที่เมืองโบราณ ทำให้เมืองโบราณหมดคุณค่าลงไปอย่างรวดเร็ว ประชาชนในปัจจุบันซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ไม่เห็นว่าพื้นที่ที่อยู่อาศัยนั้นมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์อย่างไร อีกทั้งพื้นที่ภายในเขตเมืองโบราณถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว รวมถึงพื้นที่ภายในเขตเมืองโบราณทั้งหมดได้มีเอกสารสิทธิครอบครองทุกพื้นที่แล้ว และเจ้าของที่ดินแต่ละครัวเรือนก็เปลี่ยนแปลงพื้นที่ของตนอย่างเต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงความเป็นเมืองโบราณ ทำให้เมืองโบราณหมดคุณค่าลงกลายเป็นเพียงพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูกของประชาชนหมู่บ้านโคกจันเสนเท่านั้น สิ่งที่เหลือให้เห็นว่าเป็นพื้นที่เมืองโบราณ คือ คูน้ำล้อมรอบเมือง ซึ่งนับวันก็จะถูกทำลายและบุกรุกมากขึ้น

จากสภาพเมืองโบราณในปัจจุบันที่ไม่หลงเหลือโบราณสถาน หรือสภาพความเป็นเมืองโบราณแล้ว จะเห็นได้ว่ากิจกรรมในปัจจุบันของชุมชนในเขตเมืองโบราณจันเสน เป็นกิจกรรมเชิงลบกับความเป็นพื้นที่เมืองโบราณ ซึ่งนับวันจะถูกทำลายลงไปอย่างต่อเนื่อง รวมถึงกิจกรรมบางอย่างที่นอกจากจะทำลายคุณค่าของเมืองโบราณแล้วยังเป็นผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ได้แก่ บริเวณบ่อขยะที่ไม่มีจัดการให้ถูกสุขลักษณะ ฉะนั้นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนถือเป็นการบุกรุกทำลายสภาพความเป็นเมืองโบราณจันเสนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปตั้งถิ่นฐานของประชาชนในเขตเมืองโบราณ การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเต็มพื้นที่ สิ่งก่อสร้างต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็น สะพาน ถนน กิจกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ บริเวณที่ทิ้งขยะขององค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน และการบุกรุกถมคูเมืองเพื่อกิจกรรมต่างๆ ซึ่งถ้าไม่มีการดูแลให้ความสำคัญ ต่อไปคูเมือง ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่ที่เหลืออยู่ก็จะสูญหายไป ดังโบราณสถานภายในเขตเมืองโบราณจันเสนเช่นกัน

รูป 4.10 การถมคูเมืองเพื่อสร้างสุสานจีน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University